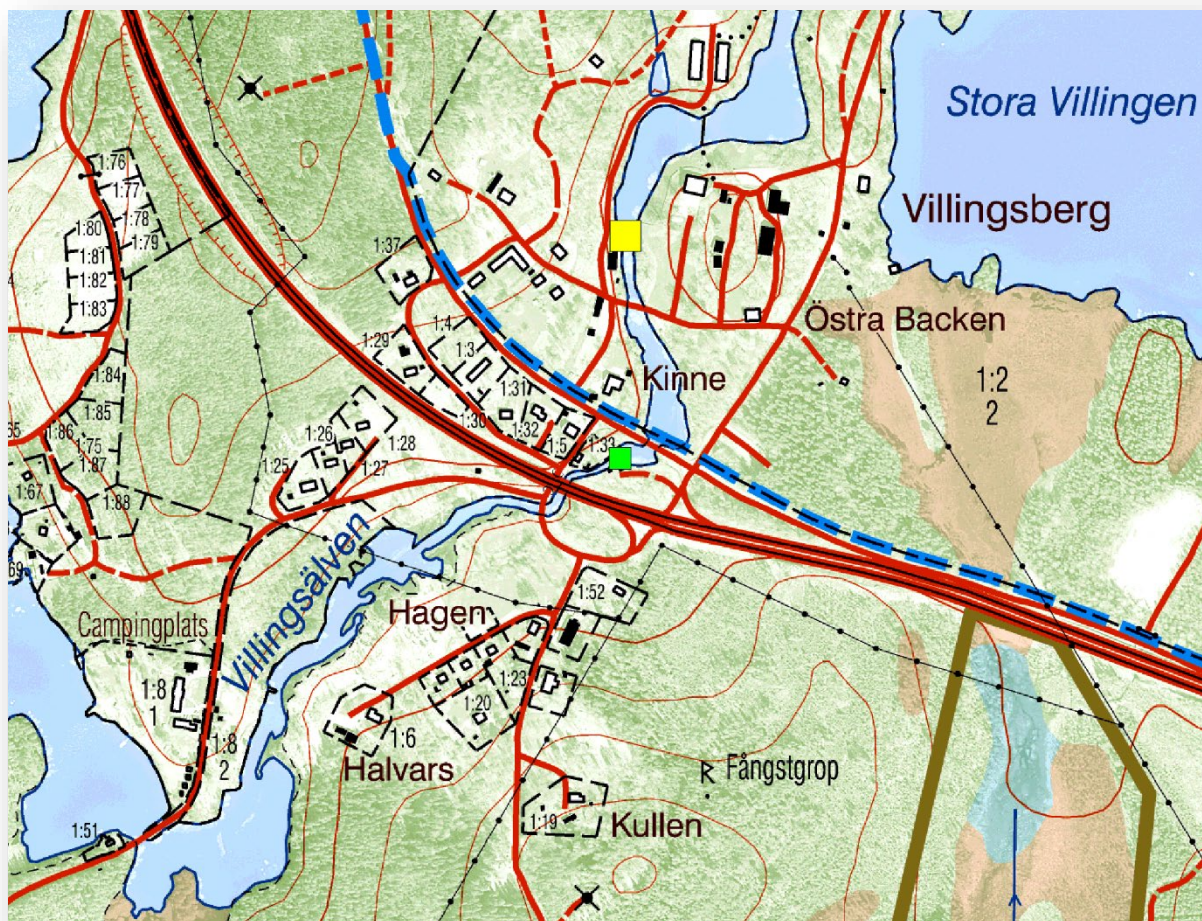

DAMM 166

Villingsberg övre damm

ANNA ULFHELM
2019

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSSOMRÅDE

DAMM 166	Villingsberg övre damm
Villingsälven	Karlskoga socken

Området ligger inom Villingsbergs skjutfält vilket gör att det inte är lättillgängligt. Det råder fotoförbud om inte särskilt tillstånd finns. Här har den norra hammaren legat från år 1646 fram till slutet av 1800-talet. En såg har troligen funnits allt sedan hammaren anlades. Den sista sågens byggnad står fortfarande kvar intill älven. Bruksherrgården är troligen uppförd på 1650-talet i karolinsk stil och den är uppförd av timmer i två våningar med brutet tak. Det har funnits två flyglar, den ena revs år 1917 och den andra flyttades till Hundberget i Valåsen där den användes som arbetarbostad. Östra backen vid Bruksgatan är byggt år 1793 och ursprungligen bodde smeder där. Västrabacken, också den ligger vid Bruksgatan, byggdes år 1798 för smederna som då flyttade från Östra backen. Byggnaden stod som mönster för smedbostäder inom hela landet. Varje familj hade ett rum och kök. Längst åt väst i området är ytterligare en gammal gård, från tiden före år 1750. Ursprungligen var huset boställe till bruksbyggmästaren. På 1790-talet fanns brukets krog här.

Damm 166

Damm 166 har varit en verksdamm till en såg och en hammare. Tre utskov finns varav dammluckorna kan vara borttagna på de två västligaste. Den i öst verkar ha två spettluckor. Hela öppningen är av betong. Dammkroppen i väst är kallmurad av huggna stenblock.

Denna damm 166 (Villingsberg övre damm) och damm 162 (Villingsberg nedre damm) bör ses som en kulturmiljö, beskrivningen på historiken är lika. Villingsbergs herrgård är statligt byggnadsminne.

Fornlämningar och kulturlämningar

	Hidinge 49:1			Utgått
L1981:4632	Hidinge 49:2	Husgrund, historisk tid	IAB	
L1981:4633	Hidinge 49:3	Hammare/smedja	Möjlig fornlämning	
L1981:4689	Hidinge 49:4	Husgrund, historisk tid	Fornlämning	Järnbod
L1981:5038	Hidinge 20:1	Bro	IAB	Stenvalvsbro
L2020:1379		Kvarn	Möjlig fornlämning	
L2020:1380		Dammvall	Möjlig fornlämning	
L2020:1381		Hammare/smedja	Möjlig fornlämning	
L2020:2201		Träindustri	Möjlig fornlämning	Såg
L2020:3726		Dammvall	Möjlig fornlämning	

Historia

Damm 166 låg inom Villingsbergs ägor. År 1827 skriver Erik Tuneld att Villingsbergs bruk låg i Leke bergslag, Knista och Hidinge socknar vid sjön Kjermen. Hans Meinich och Peter Bohm, båda borgare i Örebro, anses vara de första anläggarna av Villingsbergs bruk. De fick sina privilegier år 1646 för två hammarsmedjor som anlades vid sjön Villingen på det nyupptagna hemmanet Villingskullen under Medskog i Knista socken. Bruket har kallats Villingskulla Hamrar, Villinge Hamrar eller Funckhammar och år 1704 för Villingsbergs hamrar.

Äldsta kartan över området är en sockenkarta över Tångeråsa socken från år 1688. Den visar att

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSSOMRÅDE

Våtsjöns norra delar låg inom Karlskoga socken. Resten av sjön låg inom Tångeråsa socken. Namnet Willings Hammar är utsatt samt två symboler för hammare, en på vardera sidan av Villingsälven (**L1981:4633** och **L2020:1381**). Ett hemman fanns intill på älvens östra strand. Hemmanet Medskog låg norr om sjön Noren och hemmanet Villingskullen låg söder om landsvägen.

I början av 1700-talet reparerades bruket och hade nu tre hamrar och fem härdar samt producerade 1000 skeppund stångjärn. Godset såldes år 1702 till Elisabeth Hansdotter Funck. Hon skänkte bort bruket samma år, som julklapp till sin dotter Elisabeth, som i sin tur sålde bruket år 1722 till Bengt Erland von Hofsten, vars efterkommande skulle fortsätta att bo vid gården i fyra generationer (cirka 150 år). Sonen Erland ärvde Villingsberg och utökade bruket med Valåsen och Riseberga.

Det finns en plankarta över Villingsbergs Stångjärns Bruk och gård hos Riksarkivet från år 1805. Den är gjord i samband med en brandförsäkring. Söder om damm 166 (**L2020:3726**), intill Villingsälvens västra strand, låg en såg (**L2020:2201**) och strax söder om låg en hammarsmedja (**L1981:4633**). Järnboden (**L1918:4689**) låg väster om sågen. Ett brygg- och brännhus låg på den östra stranden nordväst om herrgården. Sten Erland von Hofsten lät bygga flera av de kvarvarande husen under 1840–50-talen. Han sålde bruket år 1856 till Johan Yngström.

Häradsekonomiska kartan från år 1864–67 visar en hammare (**L1981:4633**) vid damm 166 (**L2020:3726**) och en hammare (**L2020:1381**) vid damm 162 (**L2020:1380**) där det även fanns en kvarn (**L2020:1379**). Det finns ingen sågsymbol utsatt på kartan (**L2020:2201**). Två områden med arbetarboställen låg på vardera sidan om älven. En ny dragning på landsvägen gjordes på 1850-talet, den gick numera söder om kvarnen, vilket kartan visar. På jordartskartan från 1875 är endast en kvarnsymbol utmärkt på kartan förutom herrgårdsbyggnaden.

År 1879 köpte Johan Yngström även Valåsen och år 1885 bildades Villingsbergs AB med bruken Villingsberg, Valåsen och Ölsboda. När han dog år 1907 sålde hans arvingar hela domänen till Bofors-Gullspångs AB, som i sin tur sålde godset till Wargöns AB 1916. Domänverket köpte Villingsberg år 1924 och bildade kronopark Villingsberg (Hedberg 1981).

Skjutfältet grundades genom inköp av Villingsbergs herrgård i samband med att A 9 sattes upp i Kristinehamn år 1943. Ett stort antal mindre skogsbruk införlivades med skjutfältet som slutligen omfattade cirka 11 300 ha. Granne med Villingsbergs skjutfält ligger Bofors eget skjutfält.

Den ekonomiska kartan från år 1956 visar att damm 166 fortfarande fanns. Nedströms på den västra sidan älven låg fortfarande en såg. Herrgården är K-märkt. Dagens väg, E18, är numera dragen söder om den gamla riksnian som byggdes på 1850-talet.

När fältet användes som mest, var ett flertal haubitsbataljoner hänvisade dit, vanligen ur A 9 och A 1, men även KA 1 övade för samverkan och skjutning mot mål på land. På fältet har även Grankastarkompanier från I 2 och I 3 samverkat med artilleristerna. Efter att A 9 flyttade till Boden 2005, övergick ansvaret för fältet till P4. Idag används fältet främst av K3, P4 samt Örebro-Värmlandsgruppen (Hemvärnet) (a9officerklubb.se).

Damnummer 36 och 37 vid 1980 års damminventering, kulturhistoriskt objektnummer 11 och bedömning KLASS I. rikt byggnadsbestånd av högt värde. Välbevarad herrgård och såg bl.a. Staten köpte Villingsberg år 1924. Herrgården är statligt byggnadsminne. Mycket fin helhetsmiljö.

Riksintresse totalförsvar: Villingsberg – Bofors skjutfält

Villingsbergs skjutfält är utpekad som riksintresse för totalförsvaret. Skjutfältet omgärdas av ett influensområde inom vilket det finns risk för störningar. Alla plan- och lovärenden inom influensområdet ska remitteras till Försvarmakten.

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSSOMRÅDE

Referenser

Litteratur

Dicksson, Ida och Spade, Bengt. 2016. Dammägarnas handbok. Förlag: Industriantikvarie Ida Dicksson. (PDF)

Hedberg, Jonas. 1949, andra uppl. 1981. Villingsbergs Bruk.

Länstyrelsen i Örebro län. 1981. Damminventering m.m. 1980 i Örebro län. Del 9. Inventering av kulturminnesvård. Rapport 1981:9, sidan 69.

Internet

a9officerklubb.se

Erik Tunelds Geografi öfver konungariket Sverige. 8:e uppl.
villingsbergs-byalag.se/bruksversamhet/

Lantmäteriet, historiska kartor

Karlskoga socken

Lantmäteristyrelsens arkiv

1688, Tångeråsa socken, geografisk karta, S8:9, Willings Hammar + 2 symboler, 1 hemman

Lantmäterimyndigheternas arkiv

-

Rikets Allmänna Kartverks arkiv

1864–67, Karlskoga, hädasekonomiska kartan J122-72-23, hammare, arbetarbostäder

1956, Villingsberg, ekonomiska kartan J133-10E4h57, herrgård, såg, Kinne

1981, Villingsberg, ekonomiska kartan J133-10E4h82,

SGU

1875, Latorp, jordarts- och berggrundskartan aa55-karta, herrgård

Riksarkivet

Brandförsäkring

1805–1806, Willingsbergs Stångjärns Bruk och gård, hammare, kvarn

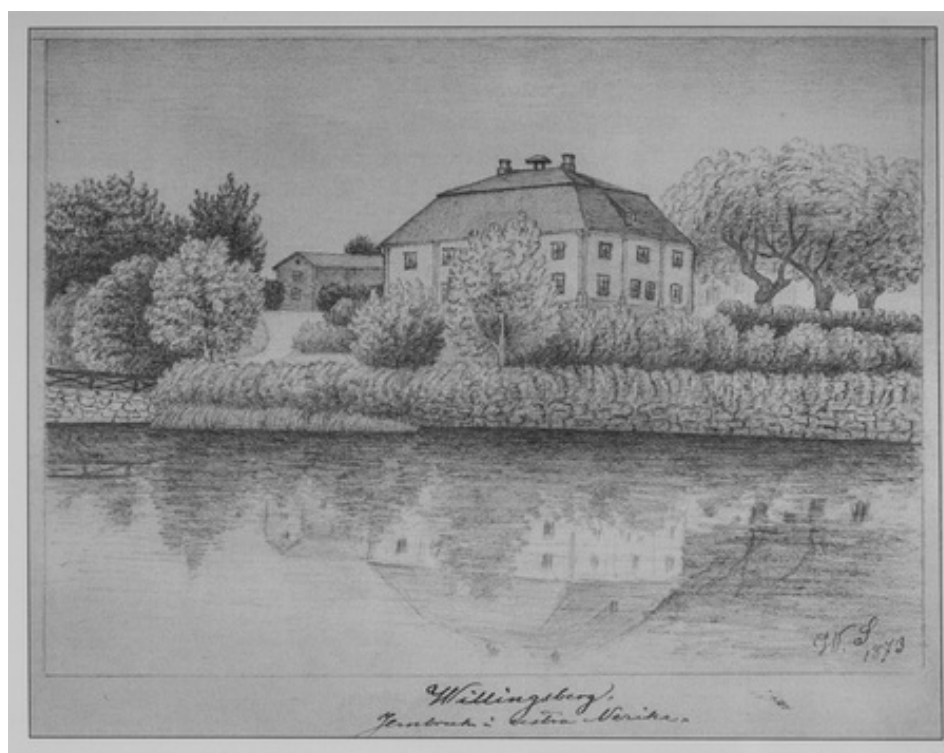

Tångeråsa socken år 1688. Willings Hammar samt två symboler för hammare.

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSSOMRÅDE

Brandförsäkringskarta från år 1805–1806.

Teckning av herrgården från år 1873.

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSSOMRÅDE

Fotograf okänd. Bilden är omfotograferad och redigerad av Esko Kinnunen

Den numera borttagna stenvalsbron L1981:5038.

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSOMRÅDE

I bakgrunden dammvall L2020:3727.

Sågen L2020:2201.

Platsen där hammaren L1981:4633 har legat.

DAMMAR I ÖREBRO LÄN
GULLSPÅNGSÄLVENS AVRINNINGSSOMRÅDE

Villingsbergs herrgård.

Järnboden L1981:4689. Endast grunden finns kvar.